

Олександра Задорожна

ІСТОРИЧНИЙ ЧАС У МОВОТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

У реальному життєвому процесі, який відбувається в теперішньому часі, людина опирається на матеріальні й духовні надбання попередніх поколінь. Ставлення до історичного часу — одна із суттєвих характеристик самосвідомості людини, результат особистого досвіду. Творча уява майстрів слова часто апелює до подій і фактів, які нині стали надбанням історії, щоб пробудити у читача почуття гордості чи болю за минувши-

ну своєї країни, наголосити на доленосних моментах у житті соціуму, пояснити вчинки окремих історичних осіб тощо. Особливо колоритно історичний час описує Ліна Костенко.

За словником української мови *історія* — багатозначна лексема, що об'єднує 7 лексико-семантичних варіантів (ЛСВ): «1. Закономірний, послідовний розвиток дійсності; зміни в дійсності, у процесі життя. 2. Процес розвитку, зміна чого-небудь; події в процесі життя народу, його певної частини тощо. 3. Сукупність фактів і подій, які належать до минулого. 4. Наука про загальний розвиток того чи іншого народу, країни або всього суспільства. 5. Наука, що вивчає процес розвитку, послідовні зміни якої-небудь галузі, природи, культури, знання. 6. Оповідання, розповідь про кого-, що-небудь. 7. Подія, пригода, випадок. // Події, факти тощо, пов'язані з ким-, чим-небудь» (СУМ, IV, 52). У поетичному дискурсі Л. Костенко лексема *історія* здебільшого функціонує у значенні 'наука про загальний розвиток того чи іншого народу, країни або всього суспільства': *Але з усмішки, з потиску рук, з брехні, убитої на повал, історія — найскладніша з наук — обчислює ЗОРЯНИЙ ІНТЕГРАЛ* (Цитуємо за виданням: Костенко Л. Вибране: Поезії. — К., 1989. — С. 157; далі — В). Оскільки більшість ЛСВ слова *історія* дуже близькі, то в поетичному контексті іноді важко встановити, який саме варіант реалізований, наприклад, при взаємопроникненні першого, третього і четвертого значень, як-от: *Бо як вони свій епос не створили, чи нам його не трапилось гортать, — то що ж лишилось? Піднімати брили. Історію по золоту читать* (Цитуємо за виданням: Костенко Л. Сад нетанучих скульптур. — К., 1987. — С. 85; далі — СНС).

У творах Л. Костенко на історичну тематику засвідчено контекстуальні синоніми до лексеми *історія*. Це такі слова і словосполучення:

- *пам'ять, пам'ять історична, пам'ять сторіч: Чий сон, чий син одстрілювався, падав? Чиє життя увралось — і нема! І тільки верб зеленим водоспадом стара фортеця пам'ять обніма* (В, 391); *Тут десь увралась пам'ять історична. Зате вона навіки золота* (СНС, 86); *Як тісно в пам'яті сторіч! Як рідко зводяться титани!* (СНС, 167);

• *давнина*: Це, може, правда, може, півлегенди, що має при- смак крові й полину. Так що такі й подібні прецеденти вос- ходять ще в глибоку давнину (СНС, 79).

Сему 'належність до далекого минулого' актуалізує прик- метник *древній*: *І тільки храми, древні храми стоять по груді в кропиві* (В, 242). Згущення цієї семи відбувається у прислівнику з *давніх-давен*: *І в пута тяжкі клинописні закована з давніх- давен, в степу оживає пісня давно замітих племен* (В, 349).

Лексема *історія* — складник багатьох семантичних конструк- цій, у яких вона набуває нових відтінків значення. Філософське осмисленняплинності часу, минушості подій, їх історизму, руху по спіралі втілене в метафорі *стоїть історія на старті*: *Звичайні норми починають старіти, тривожний пошук зво- диться в закон, коли стоїть історія на старті перед ривком в космічний стадіон* (В, 100). Цей образ початку контрастує з метафорою кінця в контексті *Дозиметром не виміряєш дози тотального спустошення душі. Історія лягає під бульдозери. Сучасний світ штампую фетиші* (В, 263). Негативний ореол сучасності виникає внаслідок зображеного поетесою регресу людської моралі, домінування матеріального над духовним, а жертвою деградації одвічних цінностей показана історія.

Часова глибина — це відстань, у якій часто-густо важко встановити хронометраж подій. У поетовій уяві цей факт означає образ *кросворд*: *Які тут не прокочувались орди! Яка пройшла по землях цих біда! Мечем і кров'ю писані кросворди ніхто уже повік не розгада* (СНС, 72).

Час у Ліни Костенко — це й ріка, пор. трансформовану ме- тафору *втонуті в часі*, що вживається замість книжного вис- лову *канути в Лету*: *Втонули в часі імена митців, і те ім'я, що мало бутъ крилатим* (СНС, 75).

Історія світу в поезії Ліни Костенко репрезентована ком- плексом прийомів. В одних контекстах це номінування відо- мих в історії осіб (*Мене прийняв і прихистив мій вік король Франсіск, мій друг і покровитель* (СНС, 161). В інших — озна- чення древніх держав і цивілізацій (*В країні древньої Колхиди, де п'ється радісне вино. А я ж вважала, що це — міфи. А я ж вважала, це — давно!* (В, 258); *Козацька тверджа, давній Чи- гирине, уламок слави серед цих полів!* (В, 390). Ще в інших —

опис історичних фактів (*Послів приймали закордонних. Царівен видавали за моря. Також дочка царя Ассаргадона була жоною скіфського царя* (СНС, 76); *Це був народ такої сили й гарту, що їх ніхто подужати не міг. Трясли Ефес, ходили на Урарту, від них погиб і цар лідійський Гіг* (СНС, 78); *Коли відьом палили при народі, коли наук не знали ще ладом, — кажу, давно, кажу, у Вишгороді підсудна Анна стала пред судом* (В, 382), культурних традицій, як-от: *Шанують предків. А зберуться разом — у них тут пам'ять замість вітваря. Згадають рід до сьомого коліна. В них Рід, як бог, у нього сонця лик. Вони з вогню, у них душа нетлінна. У них і серп — як місяць молодик. У них зірчаті пряники жертovní. Вони без маку не спечуть коржа. Тут і діжа в них, наче місяць вповні. У них і місяць сходить, як діжа* (СНС, 106-107).

У поезії Ліни Костенко прочитується загальнокультурна, наукова, світоглядна ерудиція авторки. Окремі реалії, образи видатних постатей світової історії, культури, численні образні алюзії до фольклору, світової літератури у її текстах відіграють смислову, психологізувальну, функціонально-композиційну роль. Якою ж постає історія ХХ століття у поезіях Ліни Костенко?

Образ двадцятого століття має негативну конотацію, котра виражена не лише експліцитно, а й імпліцитно: *Ескіз до портрета епохи. Секс-бомба. Приміряє атомні серезьки. На скронях вінок з колючого дроту. Крок — рок. Починала з фокстроту* (В, 548); *Усі вже звикли: геніїв немає. Поснулим душам звелено хрости* (В, 207); *А люди питають: — Де геніальні повісті? Де думка епохи, весела й печальна? — Поїхала у закритому поїзді. Похована на цвинтарі мовчання* (В, 142).

Поетеса з болем та жалем говорить про трагедію Чорнобиля та аналізує наслідки цієї події: зруйновані родові гнізда, самотня старість упертих старожилів, уражена радіацією природа: *Роса — як смертний піт на травах і горіхах, Але найбільше стронцію у стріхах. Хто це сказав, що стріхи — традиційні? У нас і стріхи вже радіаційні* (В, 544).

Осмилення ХХ століття як складного періоду в історії України і людства вербалізоване у соціально маркованих перифразах-публіцистизмах, як-от: *Епоха несприятлива — ламає іще в колісці геніям хребти* (В, 207); *Крути шарманку,*

пожалій нас трохи. У нас ще є і зорі он, і клен. Великі вуха нашої епохи нехай хоч мить побудуть без антен! (В, 115); Іде епоха моя головата кудись від етики до синтетики. Ближчий мені старий Гайявата, ніж всі досягнення кібернетики (В, 181); В епоху спорту і синтетики людей велика ряснота. Нехай тендітні пальці етики торкнуться вам серце і вуста (В, 66); Як тій дитині зватися Богданком, коли епоха зветься НТР? (В, 549).

Творча уява поетеси створює ідеальний образ сторінки праісторії України — Скіфії. Вона протиставлена сучасному соціуму. Для вербалізації життєустрою наших предків поетеса використовує:

- лексеми на позначення просторових реалій та позитивних особистісних характеристик людей: *А навкруги — природа первозданна. І люди щедрі й добрі, як вона (СНС, 106);*

- номінації роду занять і знарядь праці скіфів: *Тут шанують труд. І рух дадуть і кругові, і кросну. Кують залізо із місцевих руд. І мають славу дуже розголосну. Тут процвітало різне ремесло. Були будинки з каменю й саману (СНС, 91);*

- слова для найменування вірувань та уявлень: *Звуть молодого місяцем і князем. У них дівчина сходить, як зоря (СНС, 106).*

Отже, для моделювання образу історія Л. Костенко активно використовує філософську, публіцистичну, наукову, народно-поетичну, побутову лексику. Знакове також творення ліричних та ліро-епічних текстів історико-філософської тематики, у яких ословлено ознаки певної історичної доби, прочитується загальнокультурна, наукова і світоглядна ерудиція поетеси.